

Мр Слађана Вилотић*
Магисар педагошких наука
РПЗ, ПК Фоча

СТАВОВИ НАСТАВНИКА-УЧИТЕЉА, ВАСПИТАЧА И РОДИТЕЉА О ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ

(Прегледни рад објављен у часопису „Директор школе“ бр. 2/2013., Београд, УДЦ: 37.012)

Резиме: Укључивање дјеце са сметњама у развоју у редовне васпитно-образовне процесе, остварује једно од темељних права дјеце - право на образовање. Једнак приступ на образовање за свако дијете без дискриминацију и према његовим могућностима је управо једна од проблематика која се спроводи у основним школама и предшколским установама, а која подразумијева реализацију програма инклузије у склопу реформе образовања. Основна претпоставка у нормализацији односа у свим сегментима живота људи је инклузија особа са сметњама у развоју са особама без сметњи у развоју од раног дјетињства. Дакле, у раду се након теоријског увода и разматрања инклузивног образовања, испитују ставови наставника-учитеља, васпитача и родитеља према инклузивном образовању. С обзиром да се ставови одређују као „трајни системе позитивних или негативних оцјењивања, емотивних стања и дјелатних тенденција за или против у односу на друштвене објекте“ (Креч, Крачфилд и Балаки, 1972, стр. 143), добијени и интерпретирани резултати овог истраживања ће имплицирати препоруке за унапређење инклузивног образовања и тиме дати свој научни и практични допринос педагошкој пракси.

Кључне ријечи: инклузивно образовање, дјеца са сметњама у развоју, интерактивна настава, ставови наставника-учитеља, васпитача и родитеља према инклузивном образовању, утицај социо-демографских карактеристика наставника - учитеља, васпитача и родитеља на њихове ставове о инклузивном образовању, коментари и препорке за унапређење инклузивног образовања.

УВОД

Проблеми савременог васпитања и образовања имају врло висок друштвени значај. Однос према дијецима са сметњама у развоју вијековима је сегрегирани. Функционална инклузија поставља се као једна од најрадикалнијих захвата у унапређењу васпитања и образовања. Појам инклузија превазилази једноставну интеграцију људи. То захтјева темељне промјене у размишљању о условима свакодневног живота. Инклузија треба да редефинише односе како би дјеца и људи са сметњама у развоју били цијењени због онога што јесу, упркос својим различитостима. Остваривање основних људских права је укључивање дјеце са сметњама у развоју да се заједно играју и уче. Предрасуде

* s.vilotic@rpz-rs.org

су велика сметња, због чега се инклузија теже прихвата или одбацује. („Дуга“, 2001). Иако нема законских препрека за заједничко школовање дјече са сметњама у развоју и неометене дјече, нема ни организоване акције која би била усмјерена на припрему наставника, стручних сарадника а и школа у цјелини за инклузивни процес. То има за посљедицу да ученици из ових категорија, у правилу постижу знатно слабији резултат него што би објективно могли према својим могућностима. Посљедице на укупан интелектуални, емоционални и социјални развој ове дјече у таквим, изразито неповољним условима, су знатно теже од самог школског неуспјеха. Код неприпремљених учитеља и наставника развијају се негативни ставови и отпор према овој дјечи. Ти се ставови преносе и на друге ученике, а негативно се одражавају и на свијест и понашање ометених ученика (Хрњица, 1997). Иновације које се уводе у наставни процес захтијевају и неке измјене, које су мање или више везане за функцију наставника, учитеља али и родитеља дјече ометене у развоју као и без сметњи у развоју. Израдом индивидуалних едукативних програма се обезбјеђује задовољавање сазнајних потребе сваког ученика. Индивидуалним програмом предвиђа се избор метода, облика, средстава, материјала као и садржаја које дјеца желе да науче и могу да савладају, јер се праве према мјери појединца. Њиховом примјеном ученик напредује у зони наредног развоја уз очување менталног здравља. Такође, радионички приступ у васпитно-образовном процесу доприноси осавремењивању овог процеса као и примјена интерактивне наставе. Један од битних услова за примјену инклузивног приступа у васпитно-образовном процесу је стручно оспособљавање наставника за предузимање нових и снажнијих улога: планера, организатора, дијагностичара и партнера за комуникацију.

Једнак приступ на образовање за свако дијете, без дискриминације и према његовим могућностима треба да буде задатак сваке васпитно-образовне установе јер се оно најбоље развија и напредује када је са другим људима јер учи од других.

ПРОБЛЕМ И ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Инклузија дјече са сметњама у развоју у редован васпитно-образовни процес је дио великог покрета за људска права, који позива на потпуну инклузију свих људи са сметњама у развоју у свим аспектима живота. Инклузија се односи на могућност да особе са сметњама у развоју у потпуности учествују у свим образовним, радним, рекреационим, породичним, друштвеним активностима које чине савремено друштво.

Чињеница да се инклузија постепено уводи у васпитни процес знатно доприноси промјени у раду наставника, учитеља, васпитача и родитеља Породица и окружење

дијете са сметњама у развоју треба да прихвати и обезбиједи му услове за пун и пристојан живот, да поштују достојанство и подстичу самопоуздање како би се олакшало активно учешће у заједници, с тога и друштво и породица треба да су информисани о ризицима у психо-физичком развоју и могућностима превенције. С обзиром на ранија испитивања која говоре о аверзији просвјетних радника према иновацијама и реформама овде ће акценат бити на испитивању ставова наставника - учитеља, васпитача и родитеља управо према инклузивном образовању.

Самим тим *предмет овог истраживања су ставови наставника, учитеља, васпитача и родитеља о инклузивном образовању.*

ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања је испитати ставове наставника - учитеља, васпитача као и родитеља према инклузивном образовању у основним школама и предшколској установи и повезаност тих ставова са неким социо-демографским карактеристикама наставника, учитеља и родитеља.

ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

1. Испитати ставове наставника – учитеља, васпитача и родитеља према инклузивном образовању .
2. Испитати повезаност неких социо-демографских карактеристика наставника – учитеља и њихових ставова према инклузивном образовању.
3. Испитати повезаност неких социо-демографских карактеристика родитеља и њихових ставова према инклузивном образовању.
4. Испитати да ли се ставови родитеља, наставника – учитеља, васпитача према инклузивном образовању разликују као и да ли се ставови родитеља према инклузивном образовању разликују од ставова код лица која се професионално баве васпитањем (наставници,учитељи, васпитачи).

ХИПОТЕЗЕ И ПОТХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

С обзиром на претходно утврђен циљ истраживања пошло се од сљедеће опште хипотезе: *Претпоставља се да наставници - учитељи основних школа за разлику од родитеља и васпитача предшколске установе имају претежно негативан став према инклузивном образовању и да су њихови ставови према инклузивном образовању повезани са њиховим социо-демографским карактеристикама.*

Полазећи од задатака истраживања могуће је поставити сљедеће **потхипотезе:**

1. Претпостављамо да наставници - учитељи, васпитачи и родитељи имају претежно негативне ставове према инклузивном образовању.
2. Претпостављамо да су неке социо-демографске карактеристике наставника – учитеља повезане са њиховим ставовима према инклузивном образовању .
3. Претпостављамо да су неке социо-демографске карактеристике родитеља повезане са њиховим ставовима према инклузивном образовању.

4. Претпостављамо да се ставови родитеља, наставника - учитеља и васпитача предшколске установе према инклузивном образовању разликују, као и да се ставови родитеља према инклузивном образовању разликују од ставова лица која се професионално баве васпитањем (наставници, учитељи, васпитачи).

ДЕФИНИСАЊЕ ВАРИЈАБЛИ

Приликом испитивања ставова наставника, учитеља, васпитача и родитеља о инклузивном образовању, у овом раду биће кориштене варијабле:

1. *Независне* које се односе на: а) наставника, учитеља, васпитача: пол; године радног стажа; степен образовања; разред/наставни предмет/активност; опремљеност васпитно-образовне установе; б) родитеља: пол; године старости; степен образовања; опремљеност васпитно-образовне установе; родитељ ометеног / неометеног дјетета у развоју;
2. *Зависне* за наставнике, учитеље, васпитаче и родитеље су ставови о инклузивном образовању.

МЕТОДЕ И ТЕХНИКЕ ИСТРАЖАЊА

У овом истраживању ће се користити дескриптивна метода (SURVEY метод) истраживачки метод као и компаративни метод. Комбиновање ових метода је неопходно јер је изучавање овог проблема постављено са више аспеката. У истраживању ће се примјењивати технике: анкетања, скалирања. Анкетање ће се спровести анкетним упитником за наставнике, учитеље, васпитаче и родитеље.

ИНСТРУМЕНТИ У ИСТРАЖИВАЊУ

Структура инструмента је компатибилна са комплексношћу изабраног проблема за проучавање, циљем и задацима, изабраним методама и техникама истраживања. У истраживању је примјењиван инструмент који је лично конструисан - анкетни упитник са скалом процјене Ликертовог типа који се састоји из три дијела који је у складу са циљем реализације постављених задатака и хипотеза. Први дио упитника се састоји од података о школи, установи, полу, годинама радног стажа, степену образовања, опремљености школе, присутности дјеце ометене у развоју и врсти ометености као и употреби интерактивне наставе у васпитно образовном процесу. Други дио сачињава скала процјене Ликертовог типа за наставнике, учитеље, васпитаче и родитеље у којима су наведени различити ајтеми (12), који мјере њихове ставове према инклузивном образовању. Испитаници су се изјашњавали на петостепеној скали гдје је 1-упште до 5-потпуно се слажем. На основу метријских карактеристика које су провјерене методом анализе ставки и Кронбах – алфа коефицијентом који износи $\alpha = 0,86$ и Смирнов – Колмогорољевим тестом чија добијена вриједност 0,000, ова верзија инструмента је

коначна. Трећи дио се састоји од коментара и препорука испитаника надлежним органима за ови проблематику.

ПОПУЛАЦИЈА И УЗОРАК ИСТРАЖИВАЊА

Популацију истраживања чине наставници и учитељи двије основне школе у Фочи, васпитачи предшколске установе у Фочи као и родитељи предшколаца и основаца обје категорије дјече (дјече са и без смети у развоју). Истраживање је вршено на хотимичном (намјерном) и пригодном узорку школа и то двије централне основне школе ОШ „Свети Сава“, и ОШ „Веселин Маслеша“, као и предшколске установе „Чика Јова Змај“. Структура наставничког кадра у основним школама као и васпитача предшколске установе је разнолика у погледу профила, нивоа образовања, година радног стажа и пола. Популацију наставника, учитеља и васпитача чини узорак од 100 особа, од тога је 22 учитеља, 28 наставника централне ОШ „Свети Сава“, која броји укупно 1190 ученика и 71 просветних радника, 16 учитеља и 24 наставника централне ОШ „Веселин Маслеша“ која броји мањи број ученика 772 и просветних радника 63, и 10 васпитача предшколске установе „Чика Јова Змај“. Популација родитеља на узорку од 100 је бирана случајним избором и то 50 родитеља ОШ „Свети Сава“, 40 родитеља ОШ „Веселин Маслеша“ и 10 родитеља предшколске установе „Чика Јова Змај“. Ова популација родитеља обухвата узраст дјече од предшколског узраста до IX разреда основних школа, тј. од 5 до 14 година старости.

СТРУКТУРА УЗОРКА

На основу анализе популације, обихваћене нашим истраживањем закључујемо:

1. Да 52,9%, чине родитељи, затим 27,7 % наставници, 14,2 % учитељи и на крају 5,2% васпитачи.
2. Доминантније су присутни женски 64,1% у односу на мушке испитанике 35,9%.
3. Присутнији је проценат женске 63,4% од мушке 36,6% дјече која су обухваћена овим истраживањем.
4. Преовладава средње образовање са 36,4%, па, више са 33,1%, потом, високо са 25,3 %, затим, основно са 4,5% и на крају магистериј са 0,6%.
5. Код испитаника (наставника-учитеља и васпитача) су присутнији наставни факултети 80,8 % од ненаставних факултета 19,2%.
6. Да у разреду у којем предају се налази дијете са сметњама у развоју изјаснило се 43,7% просветних радника, а њих 56,3% да нема такве дјече у разреду у којима предају.
7. Од укупног броја испитиваних родитеља њих 97,4% су родитељи дјече без сметњи у развоју, док је смо 2,6% родитеља који имају дјете са сметњама у развоју.
8. Изразито велики проценат просветних радника, 78,0% изјаснио се да примјена интерактивне наставе у школи олакшава васпитно образовни рад као и лакше

прилагођавање дјече са сметњама у развоју заједници што је од изузетне важности за ово истраживање, док се 22,0% њих не слаже са том констатацијом.

ОРГАНИЗАЦИЈА И ТОК ИСТРАЖИВАЊА

У припремном дијелу истраживања (израда, провјера и умножавање инструмента) тежило се сложеност проблема испитивања, учинити оптимално подесним ситуацији и структури испитиваних наставника, учитеља, васпитача и родитеља. Поред техничких услова било је неопходно развити повољну климу за сарадњу са испитиваним наставницима, учитељима, васпитачима и родитељима, што се није јавило као проблем због анонимности упитника. Успјешности организацији истраживања је допринијела и сардња и сагласност директора и педагога обје основне школе („Свети Сава“ и „Веселин Маслеша“) као и директора предшколске установе „Чика Јова Змај“. Непосредно истраживање у свим установама је извршено у априлу 2005. године у Фочи.

ПОСТУПЦИ ЗА ОБРАДУ ПОДАТАКА

За обраду података кориштени су сљедећи поступци: 1. израчунавање аритметичких средина и стандардних девијација; 2. тестирање разлика међу аритметичким срединама и 3. анализа варијансе ANOVA.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Овај дио рада обухвата приказ добијених резултата истраживања. До података смо дошли путем анкетног упитника са скалом процјене Ликертовог типа који је подијељен наставницима, учитељима, родитељима обје категорије дјече (са и без сметњи у развоју) у двије основне школе („Свети Сава“ и „Веселин Маслеша“) као и васпитачима и родитељима предшколске установе „Чика Јова Змај“ у Фочи.

ОПРЕМЉЕНОСТ ОСНОВНИХ ШКОЛА И ПРЕДШКОЛСКЕ УСТАНОВЕ ЗА ПРОВОЂЕЊЕ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА

Наставници-учитељи и родитељи обје основне школе у Фочи (ОШ „Свети Сава“ и ОШ „Веселин Маслеша“) су се изјаснили да школе нису опремљене, односно незадовољавајуће опремљене, док врло мали број сматра да су задовољавајуће опремљене за организацију и реализацију инклузивног образовања.

Илустрације ради: „Школа није довољно опремљена за извођење инклузивног образовања, наставни кадар није довољно обучен, а ни наставни садржаји нису прилагођени ученицима. Бројне измјене су неопходне“.

Васпитачи и родитељи предшколске установе „Чика Јова Змај“ су сагласни да нема одговарајуће опреме и неопходно је још уложити средстава да би била адекватна за извођење инклузивног образовања као саставног дијела васпитања и образовања.

СТАВОВИ НАСТАВНИКА-УЧИТЕЉА, ВАСПИТАЧА И РОДИТЕЉА ПРЕМА ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ

Прва потхипотеза се односи на то да наставници-учитељи, васпитачи и родитељи имају претежно негативне ставове према инклузивном образовању. Ова претпоставка је потврђена и то у погледу: Ставова родитеља (ОШ „Свети Сава“, ОШ „Веселин Маслеша“ и предшколске установе: „Чика Ј. Змај“) према инклузивном образовању, чија аритметичка средина износи 4,26 у негативном смјеру, односно 4,9% се потпуно слаже, 3,7% се углавном слаже, 12,2% је неодлучно, углавном се не слаже 15,9% док се потпуно не слаже 58,5% са тврдњом да је процес инклузивног образовања пожељан. Док није потврђена у погледу става наставника-учитеља (ОШ „Свети Сава“, ОШ „Веселин Маслеша“), који је претежно позитиван према инклузивном образовању. То показују податци гдје аритметичка средина износи 3,87, тј њих 40,6% се потпуно слаже, 26,6% се углавном слаже, 15,6% је неодлучно, 4,7% углавном се не слаже а 9,4% се потпуно не слаже са тврдњом »пожељан је процес инклузивног образовања. Васпитача није било довољно да би се могла утврдити оваква анализа.

ПОВЕЗАНОСТ НЕКИХ СОЦИО-ДЕМОГРАФСКИХ КАРАКТЕРИСТИКА НАСТАВНИКА-УЧИТЕЉА СА ЊИХОВИМ СТАВОВИМА ПРЕМА ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ

Табела 3. Разлике међу наставницима и учитељима различитог пола у ставу према инклузивном образовању

	Пол	Аритметичке средине	Стандардна девијација	Стандардна грешка разлике	t	Значајност
Став	Женски	46,60	7,269	1,229	2,105	0,039
	Мушки	42,43	8,452	1,597		

Добијена t -вриједност износи 2,105 што је статистички значајно ($p = ,039$) пошто је аритметичка средина већа код испитаника женског пола, може се закључити да они имају позитивнији став према инклузивном образовању од испитаника мушког пола.

Табела 4. Повезаност нивоа образовања са ставовима према инклузивном образовању

Извор варијабилитета	Сума квадрата	df	s ²	F	Значајност
Између група	32,715	2	16,3257	0,247	0,782
Унутар група	4038,520	61	66,205		
Total	4071,234				

Разилике међу наставницима и учитељима различитог образовања у ставу према инклузивном образовању нису статистички значајне, јер F вриједност није статистички значајна ($p = 0,782$).

Табела 5. Разлике у ставу наставника према инклузивном образовању у зависности од тога јесу ли завршили наставнички факултет или нису

	Факултет	Аритметичке средине	Стандардна девијација	Стандардна грешка разлике	t	Значајност
Став	Наставни	44,76	8,202	1,330	0,932	0,356
	Ненаставни	41,78	10,414	3,471		

Добијена t -вриједност износи 0,932, што статистички није значајно ($p = 0,356$) за став просветних радника према инклузивном образовању у зависности јесу ли завршили наставнички факултет или нису.

Табела 6. Става према инклузивном образовању у зависности од присутности дјецe са сметњама у развоју

	Сметње	Аритметичке средине	Стандардна девијација	Стандардна грешка разлике	t	Значајност
Став	Да	45,90	9,360	1,709	1,247	0,217
	Не	43,36	6,670	1,161		

Добијена t -вриједност износи 1,247, што статистички није значајно ($p = 0,217$) за став према инклузивном образовању.

Табела 7. Ставови према инклузивном образовању у зависности од односа наставника-учитеља, васпитача према интерактивној настави

	Интерактивна настава	Аритметичке средине	Стандардна девијација	Стандардна грешка разлике	t	Значајност
Став	Да	46,11	6,932	1,022	3,137	0,003
	Не	38,46	10,293	2,855		

Добијена t -вриједност износи 3,137 што је статистички значајно ($p = 0,003$). пошто је аритметичка средина већа код испитаника који су се сложили да примјена интерактивне наставе у школи олакшава васпитно образовни рад као и лакше прилагођавање дјецe са сметњама у развоју заједници, може се закључити да они имају

позитивнији став према инклузивном образовању од испитаника који се са тим не слажу. Друга потхипотеза је доказана кад је ријеч о везама става наставника-учитеља према инклузивном образовању са њиховим полом и односом према интерактивној настави, а није доказана у оном сегменту који се тиче веза са тиме јесу ли завршили наставнички факултет или нису, као и да ли имају ометено/ неометено дијете у развоју у разреду.

ВЕЗЕ НЕКИХ СОЦИО-ДЕМОГРАФСКИХ КАРАКТЕРИСТИКА РОДИТЕЉА СА ЊИХОВИМ СТАВОВИМА ПРЕМА ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ

Табела 8. Пол родитеља

	Пол	Аритметичке средине	Стандардна девијација	Стандардна грешка разлике	t	Значајност
Став	Женски	47,00	9,821	1,324	0,856	0,395
	Мушки	45,19	6,356	1,247		

Добијена t -вриједност износи 0,856, што статистички није значајно ($p = 0,395$). То значи да ставови родитеља према инклузивном образовању не зависе од њиховог пол

Табела 9. Пол дјетета

	Пол	Аритметичке средине	Стандардна девијација	Стандардна грешка разлике	t	Значајност
Став	Женски	47,35	9,049	1,255	1,265	0,209
	Мушки	44,76	8,399	1,560		

Добијена t -вриједност износи 1,265, што статистички није значајно ($p = 0,209$).

Што значи да ставови родитеља према инклузивном образовању не зависе од пола њиховог дјетета.

Табела 10. Степен образовања

Извор варијабилитета	Сума квадрата	df	s^2	F	Значајност
Између група	197,699	4	49,425	0,0618	0,651
Унутар група	6078,029	76	79,974		
	6275,728	80			

Пошто F -вриједност није статистички значајна ($p = 0,651$), може се рећи да став родитеља према инклузивном образовању не зависи од њиховог степена образовања.

Табела 11. Да ли је родитељ дјетета са сметњама у развоју

	Родитељ	Аритметичке средине	Стандардна девијација	Стандардна грешка разлике	t	Значајност
Став	Без сметњи	46,65	8,311	0,960	2,247	0,028
	Са сметњама	32,50	26,163	18,500		

Добијена t -вриједност износи 2,247, што је статистички значајно ($p = 0,028$). пошто је аритметичка средина већа код испитаника који су родитељи дјецe са сметњама у развоју, може се закључити да они имају позитивнији став према инклузивном образовању од испитаника који су родитељи не ометене дјецe.

Трећа потхипотеза није доказана у погледу социо-демографских карактеристика родитеља које се односе на пол (родитеља, дјецe) као и степена образовања, док је доказана у оном сегменту који се односи на то да ли су испитаници родитељи ометене/неометене дјецe.

РАЗЛИКЕ У СТАВОВИМА РОДИТЕЉА, НАСТАВНИКА- УЧИТЕЉА И ВАСПИТАЧА ПРЕДШКОЛСКЕ УСТАНОВЕ ПРЕМА ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ

Табела 12 Разлике у ставовима родитеља, наставника-учитеља и васпитача предшколске установе према инклузивном образовању

Извор варијабилитета	Сума квадрата	df	s ²	F	Значајност
Између група	150,101	3	50,034	0,710	0,548
Унутар група	10505,663	149	70,508		
Тотал	10655,765	152			

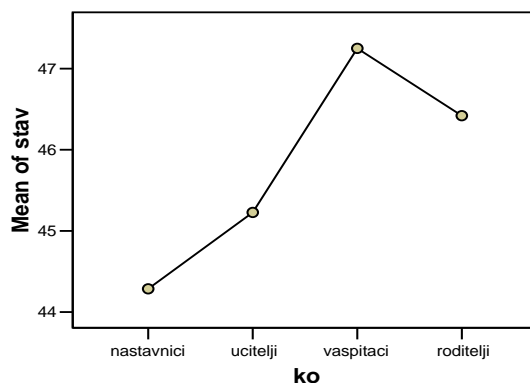
Добијена F -вриједност није статистички значајна што говори да да се наставници, учитељи, васпитачи и родитељи међусобно не разликују у ставу према инклузивном образовању.

Табела 13. Разлике између аритметичких средина које су на скали за мјерење става према према инклузивном образовању постигли родитељи, наставници-учитељаи и васпитачи.

Ко	Број	Аритметичке средине
Наставници	42	44,29
Учитељи	22	45,23
Васпитачи	8	47,25
Родитељи	81	46,42
Total	153	45,71

Ова тенденција је уочљива и ако се посматра разлика у ставу према инклузивном образовању између родитеља на једној те лица која се професионално баве васпитањем на другој страни.

Графикон 1. Аритметичке средине које су на скали за мјерење става према инклузивном образовању постигли наставници –учитељи, васпитача и родитељи .

Табела 14. Разлике између ставова родитеља према инклузивном образовању и лица која се професионално баве васпитањем (наставници,учитељи, васпитачи)

	Ко	Аритметичке средине	Стандардна девијација	Стандардна грешка разлике	t	Значајност
Став	Проф. лица	44,90	7,775	,916	-1,120	0,265
	Родитељи	46,42	8,857	,984		

Добијена *t*-вриједност износи -1,120, што статистички није значајно ($p = 0,265$) за разлике у ставовима родитеља од ставова професионалних лица према инклузивном образовању, стога можемо да закључимо да четврта потхипотеза није доказана.

КОМЕНТАРИ И ПРИЈЕДЛОЗИ ИСПИТАНИКА О ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ

Н основу дескриптивне анализе може се закључити да наставници, учитељи, васпитачи и родитељи износе коментаре који се углавном односе на:

1. Неопходно је инклузивно образовање, односно да дјеца са сметњама у развоју треба да похађају редовну наставу али уз обавезано опремање установа, присуство тима стручњака, и едуковање цјелокупног наставног кадра о овој популацији дјеце како би примјењивали редуковане наставне програме који су прилагођени свима у складу са њиховом ометеношће/неометеношће како на крају не би изостали позитивни ефекти и како би се избјегле непожељне посљедице.

2. Не треба генерализовати дјецу у групу „дјеца са сметњама у развоју“ јер је разлика међу истима веома значајна и велика.

3. У складу са предходном констатацијом има и мишљења да је за дјецу са сметњама у развоју ипак пожељније школовање у специјалним одјељењима или специјалним школама како за њих тако и за њихове неометене вршњаке.

Наставници - учитељи, васпитачи и родитељи се обраћају одговорним за ову проблематику:

1. Претежно са молбом да смогну воље и снаге како би опремили установе, побољшали материјални положај просвјетних радника, запослили стручно оспособљене тимове (педагог, психолог, дефектолог, социјални и медицински радник) који би успјешно помагали напредовању дјетета ометеног у развоју уз примјену наставног програма који је диференциран према потребама појединаца.

2. Мањи број испитаника поручује одговорнима да дјечи ометеној у развоју обезбједе школовање у специјалним одјељењима у којима би поред наставника радили педагози, психолози, дефектолози и други а у слободно вријеме да се друже са осталом дјецом.

ЗАВРШНО РАЗМАТРАЊЕ

Полазећи од датог теоријског оквира, истраживање је усмјерено на утврђивање ставова наставника-учитеља, васпитача и родитеља о инклузивном образовању. Из свега раније изложеног, може се уочити да је ово истраживање вршено помоћу дескриптивне и компаративне методе, односно, анкетаирањем, скалирањем, описивањем као и статистичким мјерењем. На основу њих смо добили и слједеће конкретне резултате који полазе од доказивања главне хипотезе, а која гласи: *„Претпоставља се да наставници - учитељи основних школа за разлику од родитеља и васпитача предшколске установе имају претежно негативан став према инклузивном образовању и да су њихови ставови према инклузивном образовању повезани са њиховим социо-демографским карактеристикама“*. Да би смо доказали или оспорили главну хипотезу пошли смо од претпоставки чије ћемо резултате представити у наставку рада.

Прва потхипотеза се односи на то да наставници-учитељи, васпитачи и родитељи имају претежно негативне ставове према инклузивном образовању. Ова претпоставка је потврђена и то у погледу: Ставова родитеља (ОШ „Свети Сава“, ОШ „Веселин Маслеша“ и предшколске установе: „Чика Ј. Змај“) према инклузивном образовању, чија аритметичка средина износи 4,26 у негативном смјеру, док није потврђена у погледу става наставника-учитеља (ОШ „Свети Сава“, ОШ „Веселин Маслеша“), који је претежно позитиван према инклузивном образовању. То показују податци гдје аритметичка средина износи 3,87. Васпитача није било довољно да би се могла утврдити оваква анализа.

Друга потхипотеза се односи на то да су неке социо-демографске карактеристике повезане са ставовима наставника - учитеља према инклузивном образовању. Ова потхипотеза је доказана код разлике међу наставницима и учитељима различитог пола у ставу према инклузивном образовању имају значајну статистичку вриједност на нивоу ($p = 0,039$). Стога се закључује да постоји повезаност пола са ставом, јер испитаници

женског пола имају позитивнији став према инклузивном образовању од испитаника мушког пола. Однос наставника-учитеља према примјени интерактивне nastave са њиховим позитивним ставом према инклузивном образовању ($p = 0,003$) статистички је значајан. Док није доказан код повезаности између ставова наставника - учитеља о инклузивно образовању са нивоом њиховог образовања, што потврђује статистичка вриједност ($p > 0,00$). Повезаност става наставника-учитеља о статистичке вриједности са врстом завршеног факултета, ($p = 0,356$) што статистички није значајно. Повезаности става наставника-учитеља о инклузивно образовању у зависности да ли су у разреду присутна дјеца са сметњама у развоју, а то потврђује статистичка вриједност која износи ($p = 0,217$).

Трећа потхипотеза се односи на то да су неке социо-дамографске карактеристике повезане са ставовима родитеља према инклузивном образовању. Ова потхипотеза није доказана у погледу социо-дамографске карактеристике повезане са ставовима родитеља које се односе на: њихов пол ($p = 0,395$ статистичке вриједности); пол дјетета ($p = 0,209$ статистичке вриједности); степена њиховог образовања ($p = 0,651$ статистичке вриједности) и њиховог става према инклузивно образовању ($p = 4,26$ статистичке вриједности негативног смјера). Док је доказана повезаност става родитеља ометене/неометене дјеце у развоју према инклузивно образовању ($p = 0,028$).

Четврта потхипотеза се односи на то да се ставови родитеља, наставника-учитеља и васпитача предшколске установе према инклузивном образовању разликују, као и да се ставови родитеља према инклузивном образовању разликују од ставова код лица која се професионално баве васпитањем (наставници, учитељи, васпитачи). Ова потхипотеза није доказана јер не постоји статистички значајна разлика ($p > 0.005$) у ставовима између родитеља, наставника-учитеља и васпитача према инклузивном образовању као и између ставова родитеља и професионалних лица која се професионално баве васпитањем о инклузивном образовању ($p = 0,26$).

Након проведеног исраживања и обрађених података, можемо закључити да је главна хипотеза већим дијелом није доказана. Ставови родитеља и васпитача (којих није било довољно да би се узели у коначно разматрање) се статистички значајно не разликују од ставова наставника-учитеља основних школа, који су претежно позитивни према инклузивном образовању, што у потпуности оповргава први дио главне хипотезе. Други дио главне хипотезе, који се односи на повезаност ставова према инклузивном образовању са њиховим социо-дамографским карактеристикама је разнолик (као што је раније образложено) али се може закључити да у изразито већем броју случајева није доказан.

Сви испитаници су били сагласни да је неопходно: опремање установа у сваком погледу, запошљавање стручних тимова које ће сачињавати педагози, психолози, дефектолози и медицински радници као и адекватни наставни планови и програми како уведена инклузија у васпитно- образовни процес не би била сама себи сврха са негативним посљедицама.

ЗАКЉУЧАК

Генерална анализа показује да је инклузивна настава, од стране већег броја испитаника окарактерисана као неопходна у редовном васпитно образовном процесу уз адекватно опремљивање установа, професионално усавршавање наставног кадра, запошљавањем стручних тимова (педагози, психолози, дефектолози, социјални и медицински радници) али и неформалним едуковањем родитеља о овој проблематици како би она у потпуности била задовољена. У супротном, и поред свих напора и добре воље постојећег кадра, овај процес би могао имати супротан ефекат управо за ту популацију дјеце којој је намијењен и на чијој се основи заснивао овај рад.

На крају, можемо истаћи да се надамо да ће покренута реформа образовања, надамо се и бржи развој нашег друштва у будућности, као и допринос који наши истакнути научни радници дају својим дјелима, утицати да, у скорије вријеме, дође до значајнијег помака на овом плану, тј. да се положај дјеце са сметњама у развоју што прије побољша, како у школама, породици, тако и у друштву у цјелини.

ДАЈМО ИМ ШАНСУ ДА ЖИВЕ, А НЕ ДА ЖИВОТАРЕ, ЈЕР ОНИ НАС ТРЕБАЈУ!

ЛИТЕРАТУРА

- Банђур, В. и Поткоњак, Н. (1999). *Методологија педагогије*. Београд: Савез педагошких друштава Југославије.
- Банђур, В. и Кундачина, М. (2002). *Методолошки практикум*. Филозофски факултет Ужице.
- Дуга. (2001). *Приручник за инклузивну наставу*. Сарајево: Аутор.
- Сузић, Н. (2005). Стандарди коректног цитирања. *Настава, научни, стручни и информативни часопис бр. 4*, стр. 9–15.
- Креч, Д., Крачфилд, Р.С. и Балаки, И.Л. (1972). *Појединац у друштву*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства Србије.
- Хрњица, С. (1997). *Дијете са развојним сметњама у основној школи: дијете са посебним потребама*. Београд: Учитељски факултет.

Summary

Inclusion of children with disabilities in regular educational process achieves one of the fundamental rights of children - the right to education. Equal access to education for every child without discrimination and according to his ability is just one of the issues that are being implemented in primary schools and kindergartens, which implies the implementation of inclusion in the education reform. The basic assumption in the normalization of relations in all aspects of human life is inclusion of people with disabilities with persons without disabilities from early childhood. Therefore, this paper after a theoretical introduction and consideration of inclusion education, is testing attitudes of teachers, parents and teachers towards inclusive education. Given that the attitudes are determined as "permanent systems of positive or negative assessment, emotional states and active tendencies for or against in relation to social objects" (Kreč, Kračfeld and Ballack, 1972, p. 143), the obtained and interpreted results of this research will imply recommendations for improving inclusive education and thus make their contribution to scientific and practical pedagogical practice.

Keywords: inclusive education, children with disabilities, interactive teaching, attitudes of teachers, educators and parents toward inclusive education, impact of socio-demographic characteristics of teachers, educators and parents on their attitudes about inclusive education, comments and recommendations for improving of inclusive education.